

Puuseened haabadel

INDREK SELL

Eesti metsapuudest on haab puuseente elupaigana väga liigirikas: peale haavataeliku, kes teeb olulist metsamajanduslikku kahju, kasvab haaval hulk liike, mis huvitavad pigem teadlasi.

Haabadel kasvab Eestis 73 liiki torikulisi – peamisi puidulagundajaid, neile lisandub veel 123 muud puiduseoselist seeneliiki [3]. Elusatele haabadele asub vaid väike osa neist, enamik eelistab kände ja lamatüvesid. Niisiis on lagupuidul suur väärtus seente elupaigana.

Haavataelik (*Phellinus tremulae*) on haava suurima vaenlase – südamemädaniku tekitaja. Selle seeneliigi viljakehad arenevad puudel oksaasemetel kohal ja paistavad sageli hallide kühmude või mügaratena. Välja arenenud viljakeha on laia laskuva aluse ja läbilõikes nürinurkse kujuga, tugevasti radiaalsuunas lõhestunud ülapiinnaga. Alumine pind on kaetud väikeste pooridega, läbilõikes tuleb nähtavale mitu torukeste kihti: iga kiht näitab aastast juurdekasvu. Leitud on isegi kuni 80-aastasi viljakehi [4].

Haavataelik on spetsialiseerunud liik, kasvab vaid haabadel ja paplitel [6]. Temaga on püütud katseliselt nakatada näiteks vahtrat ja kaske, ent looduses pole see

õnnestunud. Seevastu haava vastupanuvõime selle seene nakkusele on äärmiselt nõrk, mistõttu ei leia päris terveid puid isegi noortes metsades. Vanemates haavikutes on enamik puid südamemädanikust kahjustatud, mõnes puistus näeb vaid üksikuid haavataeliku viljakehadeta tüvesid [8]. Seda seent on leitud üle Eesti kõigist metsatüüpidest, kus kasvab haab. Tavaliselt asustab ta elusaid puid, vaid üksik-leiud pärinevad lamapuudelt.

Haava-tuletaelik (*Phellinus populicola*) põhjustab samuti tüve valget südamemädanikku. Seegi seen asustab tavaliselt elusaid haavatüvesid, harvem lamatüvesid. Viljakehad on mitmeaastased, puutüvelt tugevasti eenduvad, radiaal-lõhede ja laia ümara servaga. Ent neid näeb vaid üksikutel puudel, niisiis pole see seen metsamajanduslikult oluline. Haava-tuletaelik kasvab vanades laane- ja salumetsades, inimpelgliku liigina hoidub peamiselt põlismetsadesse. Teda leidub pillatult ja vähesel arvul peaaegu kogu Eestis (peale Loode-Eesti, haruldane on ta ka Põhja- ja Lääne-

Eestis) [6]. Soomes on haava-tuletaielik üsna harv [2].

Haavanääts (*Junghunia pseudozilingiana*) – üheaastane liibunud viljakehaga torikuline seen – kasvab vanadel haavataieliku viljakehadel. Tema valgeid, kreemikaid või pruunikaid sitke-korkjaid viljakehi tasub otsida surevatelt, haavataielikust juba nakatunud tüvedelt. Haavanääts on meil harv, teda peetakse üheks põlismetsade indikaatorliigiks. Kuulub looduskaitsealuste liikide III kategooriasse. See seen on haruldane kogu Põhja-Euroopas ning esimest korda kirjeldatud Eestis [5].

Jänesvaabik (*Ganoderma applanatum*) on sagedane salu- metsades ja parkides, teda on lihtne ära tunda lameda kakaopruuni kübara järgi. Peale haabade kasvab ka kaskedel, tammel ja sanglepal, harvem teistel lehtpuudel, üksikutel juhtudel on seda liiki leitud ka kuuselt [6]. Seen on meil sage ja põhjustab puidu valgemädanikku. Jänesvaabiku viljakehad on silma jäänud ka kunstnikele.

Vääveltoriku (*Laetiporus sulphureus*) oranžid või kollakad viljakehad kasvavad haabadel tunduvalt harvemini kui näiteks tammedel või remmelgatel. Ent see seen on tähelepanuväärne, sest tekitab väga kiiresti arenevat südameädanikku. Vastupidi eespool käsitletud liikidele põhjustab vääveltorik puidu pruunmädanikku. Viljakehad

Haavataielikut tunneb nürinurksete viljakehade järgi, mis tekitab tüvele üsna kiiresti: nende järgi on lihtne diagnoosida mädanikku.

Haava-tuletaielikut saab haavataielikust eristada viljakeha servas oleva laia vöödi järgi.

OTOD: INDREK SELL

Jänesvaabikule on iseloomulik suur ja õhuke viljakeha, mille ülakülg on sageli kattunud kakaopruuni eostepulbriga.

Vääveltoriku noore viljakeha ülakülg on oranž või roosakas.

on üheaastased, neid näeb peamiselt parkides ja puisniitudel [6].

Peale haavanäätsu kasvab haabadel teisigi haruldasi seeneliike. Näiteks nahkiseline *Candelabrochaete septocystidia*, kes leiti möödunud sügisel Muraka looduskaitseala põlismetsast lamavalt kõdunenud haavatüvel ja sel sügisel Nigula looduskaitsealalt [7]. Varem on seda liiki Eestist leitud kõigest neljal korral. Nii nagu enamiku nahkiselistel korral, saab seda liiki määrata vaid mikroskoopiliste tunnuste järgi. Liigi nimetus tuleneb vaheseintega tsüstiididest [1], mida saab näha, kui uurida seent mikroskoobi all. ■

1. Burdsall, Harold 1984. The genus *Candelabrochaete* (*Corticaceae*) in North America and a note on *Peniophora mexicana*. – Mycotaxon 19: 389–395.
2. Kotiranta, Heikki; Niemelä, Tuomo 1993. Uhanalaiset käävät Suomessa. Vesi- ja ympäristöhallitus painatuskeskus, Helsinki.
3. Lõhmus, Asko (koost.) 2005. Saproksüülsete putukate ja seente kriitilise liiginimekirja ja substraadinõudluse ülevaatenimestiku koostamine. Lepingulise töö aruanne. TÜ zooloogia ja hüdrobioloogia instituut, Tartu.
4. Parmasto, Erast; Tamm, Ülo 1969. Haava hirsisaim vaenlane. – Eesti Loodus 20 (9): 520–524.
5. Parmasto, Erast 1999. Õppevahend seente kasutamiseks metsade vääriselupaikade inventariseerimisel. EPMÜ zooloogia ja botaanika instituut, Tartu.
6. Parmasto, Erast 2004. Eesti seente levikuaatlus, 3. Torikseened. EPMÜ zooloogia ja botaanika instituut, Tartu.
7. Sell, Indrek 2005. Muraka looduskaitseala põlismetsade puitulagundavad seened. Käsikiri EPMÜ metsandus- ja maachitusinstituudis.
8. Tamm, Ülo 2000. Haab Eestis. Eesti Loodusfoto, Tartu.

Indrek Sell (1983) on loodusfotograaf ja magistrant, EPMÜ PKI mükoloogia osakonna laborant.